

УДК 159.9.947.952.953

DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2021-1-1>*Ганна Соколова,**доктор психологічних наук, доцент,**Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна***ОСОБЛИВОСТІ КОГНІТИВНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ**

У сучасній українській психології необхідність соціальної та психолого-педагогічної підтримки дітей з особливими освітніми проблемами, зокрема з порушеннями мовлення, складає завдання вітчизняної науки. На перший план теоретико-емпіричних досліджень виходить соціально-культурна, психолого-педагогічна обумовленість виникнення особливих освітніх потреб, спрямованість усіх освітніх та корекційно-виховних заходів на соціальне становлення дитини у контексті формування компетентностей, врахування індивідуально-психологічних особливостей та залучення до цього процесу батьків, що підкреслює актуальність дослідження. Мета проведеного дослідження полягає в емпіричному вивченні когнітивної сфери дітей з порушеннями мовлення, яка є одним із важливих чинників їх соціалізації. Використано метод теоретичного аналізу, узагальнення наукових першоджерел з досліджуваної проблеми, спостереження та психодіагностичного обстеження. Для теорії та практики особливого значення набуває спрямованість досліджень на виявлення особливостей когнітивного та особистісного розвитку дітей з особливими освітніми потребами. У цій статті показано, що у дітей з порушеннями мовлення особливості пам'яті, уваги, процесів мислення мають гендерні особливості і це має бути враховано в процесі організації соціального простору та процесу соціалізації. Крім того, сформоване у дітей позитивне ставлення до себе та уміння оцінювати себе і свою діяльність створює підґрунтя для ефективного розвитку когнітивної сфери, що є надзвичайно важливим завданням, оскільки саме завдяки їм дитина навчається встановлювати причинно-наслідкові зв'язки вчинків, розвивати адекватні ситуаціям ролі стосунки з дорослими та однолітками на заняттях та поза ними, прагнути до співпраці, проявляти увагу до оточуючих.

Ключові слова: особистість, особливі освітні потреби, порушення мовлення, когнітивна сфера, самооцінка, увага, пам'ять.

Вступ та сучасний стан досліджуваної проблеми

Виникнення та активне використання наукового терміну «дитина з особливими потребами» є важливим маркером демократичного суспільства: в усіх країнах світу, де здійснено або активно здійснюється перехід від тоталітарного до відкритого громадянського суспільства, усвідомлюється соціальна потреба зміни ставлення до дітей з різними порушеннями та нове розуміння необхідності захисту їх прав. Важливо, що останнім часом в науковому середовищі активно обговорюється питання про те, що з особливими освітніми проблемами можуть бути як діти із психофізичними порушеннями, так і без них. Тобто, на перший план виходить соціально-культурна, психолого-педагогічна обумовленість виникнення особливих освітніх потреб, що підтверджує актуальність нашого дослідження.

У сучасній українській психологічній науці необхідність соціальної та психолого-педагогічної підтримки дітей з особливими освітніми проблемами є першорядною та авангардною, оскільки вітчизняні науковці активно залучені до методологічних доробків та створення на їх основні міцної методичної бази, яка дозволить активно соціалізувати цих дітей (В. В. Засенко, Т. С. Калініна, І. В. Луценко, Н. О. Макарчук, Л. А. Мірошник, Л. І. Прохоренко, Г. Б. Соколова, Н. З. Софій, І. В. Татяничикова, О. Ф. Федоренко та ін.).

Українська наукова школа, спираючись на міжнародний досвід виховання дітей з особливими освітніми потребами, представлена цікавими авторськими доробками. Так, І. В. Луценко, доводить, що в країнах Європи з оптимізованою мережею спеціальних закладів

для соціалізації дітей з особливими освітніми потребами активно запроваджуються посади асистента вчителя, який не тільки здійснює індивідуальний супровід учня, але й спільно викладає навчальні дисципліни (Луценко, 2016). Тобто, особистість дорослого постає важливим чинником соціалізації дитини в процесі навчання. Індивідуальна соціальна ситуація розвитку дитини з особливими освітніми потребами щільно пов'язана з її мікросоціальним оточенням, центральне місце посідають процеси безпосередньої взаємодії дитини з сім'єю, які певною мірою породжують процеси розвитку, а варіативність та багатогранність взаємодії обумовлюється особливостями конкретного соціального контексту (Соколова, 2017). Цієї ж думки дотримується й Н. О. Макарчук, яка виділяє такі основні напрями психологічного втручання у процес соціалізації дітей з особливими потребами як психотерапія, корекція та превенція (Макарчук, 2014). Результати емпіричних досліджень Н. О. Макарчук суголосні із нашими уявленнями щодо когнітивної сфери як важливого чинника соціалізації дітей з особливими освітніми потребами – вчена переконливо доводить, що несформованість усталених уявлень та понять, теоретичного мислення, зокрема таких важливих операцій як узагальнення та критичність, роблять дитину вразливою щодо адекватного рівня сприйняття соціальної ситуації життєдіяльності (Макарчук, 2014). У цьому ж контексті здійснювалися й дослідження О. Ф. Федоренко, у яких соціонавчальна інтегрованість дітей з особливими потребами є важливим чинником задоволення їх освітніх потреб, що сприяє навичкам встановлення та підтримки комунікативних компетентностей у процесі навчання (Федоренко, 2015). Така психолого-педагогічна

діяльність з формування соціалізації та комунікативних навичок дітей з особливими освітніми потребами є дуже важливою та перспективною з точки зору розвитку особистості, оскільки сприяє становленню самосвідомості дітей, будує моделі поведінки, розвиває соціальну активність (Калініна, 2013).

У процесі організації та проведення нашого дослідження когнітивної сфери дітей з особливими освітніми потребами, ми спиралися на виділені Л. І. Прохоренко основні проблемні зони когнітивно-особистісного розвитку, до яких вчена віднесла: складнощі із плануванням, послідовним здійсненням операцій та контролем за вирішенням завдання; недорозвинення рефлексивного мислення, вибірковість саморегуляції; незрілість вольової сфери та ін. (Прохоренко, 2015). Крім того, методологічні засади нашого дослідження склали загальні умови соціалізації дітей із особливими освітніми потребами, сформульовані І. В. Татяничковою: спрямованість усіх освітніх заходів на соціальне становлення дитини та розгляд соціалізації як провідного напрямку корекційно-виховної роботи у контексті формування компетентностей та врахування індивідуально-психологічних особливостей (у першу чергу, позитивних якостей) та залучення до цього процесу батьків (Татяничкова, 2012).

Мета та завдання

Мета проведеного нами дослідження полягає в емпіричному вивченні когнітивної сфери дітей з порушеннями мовлення, яка є одним із провідних чинників їх соціалізації.

Відповідно до мети були сформульовані конкретні дослідницькі завдання, а саме: проаналізувати стан розробленості проблеми в українській психологічній науці, укласти психометрично обґрунтований методичний комплекс та провести емпіричне дослідження когнітивної сфери дітей з порушеннями мовлення.

Методи дослідження

Метод теоретичного аналізу та узагальнення наукових першоджерел з досліджуваної проблеми викори-

стовувався з метою виявлення стану розробленості у вітчизняній науці та визначення рівня її актуальності.

Метод наукового спостереження, використаний у дослідженні, дозволяв фіксувати: особливості співпраці з фахівцями, однолітками, особливості поведінки тощо.

Методичний комплекс уклали наступні методики: Керна-Йірасика – для діагностики особливостей вольової та особистісної сфери; методика «Драбинка» - для діагностики самооцінки та того, як, на думку дитини, її оцінюють інші люди; методика О. Р. Лурія «10 слів» для вивчення особливостей довільної механічної пам'яті; методика Е. Джейкобсона для дослідження короткочасної пам'яті; методики Г. О. Урунтаєвої «Поставити значки», «Знайди і викресли» – для діагностики уваги та «Закінчи розповідь» для діагностики комунікативного компоненту; методика Р. І. Лізмана для визначення здатності узагальнювати, абстрагувати і класифікувати; методика Л. А. Ясюкова для визначення розумових здібностей дітей.

Результати

Проведена діагностична робота дозволила виявити специфіку когнітивної сфери дітей з порушеннями мовлення. В дослідженні прийняли участь 60 дітей у віці 7-8 років (30 хлопчиків та 30 дівчат).

Застосування методики «Закінчи розповідь» дозволило нам виявити ступінь сформованості здатності дітей встати на позицію учасника міжособистісної взаємодії. Як виявилось, для них це завдання було складним, незалежно від статі: 17% з них не впоралися. Навпаки, прояви егоцентризму (перевага своїх інтересів на шкоду інтересам однолітка) в обох підгрупах були високими: в ситуаціях, що обмежують їх інтереси, діти давали «ненормативні» відповіді в 62,14% випадків.

Дослідження вольової та особистісної сфери здійснювалося за допомогою методики Керна-Йірасика, що відображено у таблиці 1.

Таблиця 1

Кореляційні зв'язки між показниками вольової та особистісної сфери за методикою Керна-Йірасика

№ завдання	F	Знач.	t	Знач.	Середня різниця	Середньо квадратична похибка різниці	95% довірчий інтервал для різниці	
							Нижній	Верхній
1	9,225	,005	-,076	,942	-,01668	,22313	-,46329	,42995
2	,444	,507	-,178	,861	-,03329	,18842	-,41049	,343821
3	1,078	,305	-,768	,445	-,11668	,15177	-,42047	,18714

Як показано в таблиці 1, в процесі виконання першого завдання не було виявлено значимих відмінностей між особливостями розвитку дівчат і хлопчиків, виконання другого та третього завдання також не показало значимих відмінностей між вираженими у них вміннями працювати за зразком та працювати деякий час над не надто привабливими завданнями, не відволікаючись. Отже, у дівчат та хлопчиків на однаковому рівні сформовані функції, необхідні для соціальної взаємодії (мовлення, розумовий розвиток, вміння викону-

вати завдання, навички образотворчої діяльності тощо).

Розподілу респондентів за загальним рівнем розвитку вольової та особистісної сфер показав, що дівчата незначно, але випереджали хлопців.

Більшість дівчат правильно розуміли інструкції для виконання завдань, легше наслідували пропонованим зразкам, у них фіксована добре розвинена тонка рухова координація. Отже, дівчатка вміють свідомо виконувати правила або вимоги, виявляти наполегли-

вість у досягненні поставленої мети, виконувати до кінця потрібну роботу, всупереч привабливій, але відволікаючій від неї мети.

У хлопців краще, аніж у дівчат розвинені показники вольової та особистісної сфери, вони, порівняно із дівчатами, мають розвиненішу моторику, координацію зору та руки. Крім того, хлопці продемонстрували розвиненіші уміння самоконтролю.

Особливості навичок самооцінки як важливого компоненту соціалізації вивчалися за допомогою методики «Драбинка». У 32 % дітей сформоване позитивне

ставлення до себе та уміння оцінювати себе та свою діяльність. Більшість із них мають завищену самооцінку (64%), що є віковою особливістю, оскільки рефлексивні навички (здатність до аналізу власної діяльності і співвідносити думки, переживання і дії з думками і оцінками оточуючих) ще не розвинуті. Необхідно відмітити, що жодна дитина із загальної вибірки не має заниженої та дуже низької самооцінки, що може відображати позитивні виховні впливи та сприяти позитивній соціалізації.

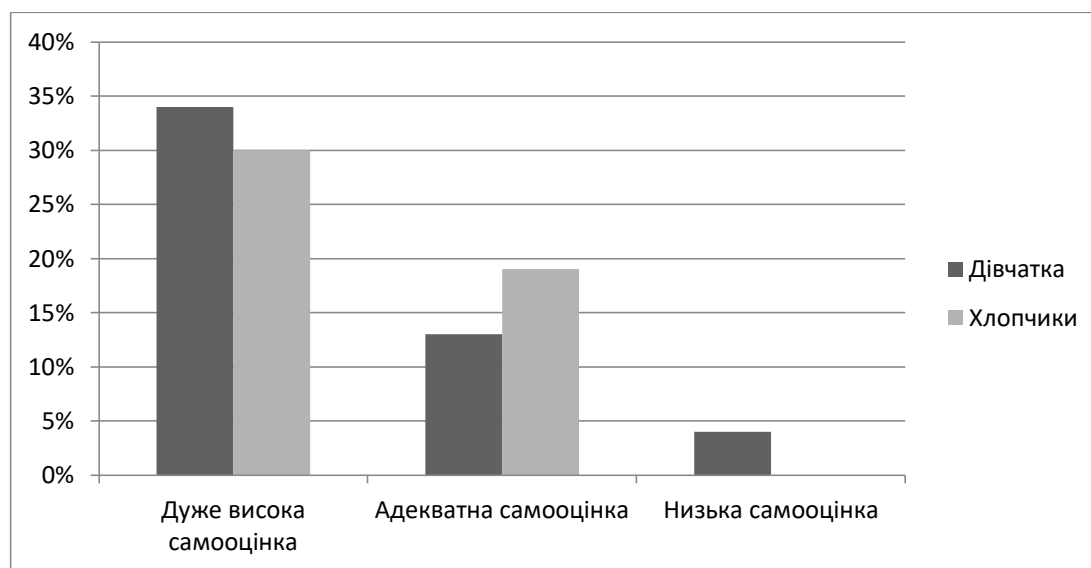

Рис. 1. Особливості самооцінки дітей з порушеннями мовлення за методикою «Драбинка» (з урахуванням гендерної ознаки)

На рисунку 1 візуалізовано особливості самооцінки з урахуванням гендерної ознаки. Порівняно із хлопцями (30%), 34 % дівчат дуже високо себе оцінюють, водночас 19 % хлопців та 13% дівчат мають адекватну самооцінку. Цікавим є факт, що тільки дівчата (4%) мають низьку самооцінку.

Важливим елементом когнітивної сфери дітей з порушеннями мовлення є пам'ять. Крім того, у вибірці дітей зазначеної категорії розвинена пам'ять може ви-

конувати компенсаторну функцію та позитивно впливати на самооцінку та самоприйняття дитини у соціальному просторі. Дослідження пам'яті здійснювалося за допомогою методики «10 слів» О. Р. Лурія (процеси запам'ятовування, збереження і відтворення) та методики дослідження короткочасної пам'яті Е. Джейкобсона.

Результати тестування за методикою «10 слів» О. Р. Лурія представлені в таблиці 2.

Таблиця 2

Кореляційні зв'язки між рівнями розвитку пам'яті за методикою О. Р. Лурія

№	F	Значимість	t	Знач.	Середня різниця	Середньоквадратична помилка від'ємності	95% довірчий інтервал для від'ємності	
							Нижній	Верхній
П1	2,377	,127	-13,292	,000**	-3,30000	,24828	-3,79700	-2,80300
П2	3,038	,088	-2,243	,029*	-,43334	,19309	-,81979	-,04685
П3	19,536	,000	-1,325	,193	-,33332	,25221	-,83816	,17146
П4	5,213	,028	,000	1,000	,00000	,23875	-,47794	,47796
П5	4,885	,032	2,852	,005*	,60000	,21048	,17876	1,02128
П6	4,445	,036	3,836	,000**	,96668	,25196	,46231	1,47105

Примітка : **Кореляція значима на рівні 0,01

*.Кореляція значима на рівні 0,05

Як ми бачимо з таблиці 2, між результатами першого відтворення 10 слів існує прямий значимий зв'язок показників дівчат та хлопців, після запам'ятовування (<0,01), що не спостерігається при третьому та четвертому повторі слів. Прямий значимий зв'язок діагностовано між результатами другого і п'ятого відтворення 10 слів в групах дівчат та хлопців (<0,05); між

результатами шостого (останнього) відтворення 10 слів через годину (<0,01).

Результати вивчення об'єму короточасної пам'яті у хлопців та дівчат за методикою Е. Джейкобсона представлено в таблиці 3.

Таблиця 3

Кореляційні зв'язки між рівнями об'єму короточасної пам'яті у дівчат і хлопців за методикою Е. Джейкобсона

№	F	Значимість	t	Знач.	Середня різниця	Середньоквадратична помилка від'ємності	95% довірчий інтервал для від'ємності	
							Нижній	Верхній
I1	1,596	,213	-4,953	,000*	-1,33334	,26925	-1,87227	-,79438
I2	,006	,945	-4,714	,000*	-1,13333	,24051	-1,61483	-,65187
I3	6,787	,013	-3,395	,001*	-,73336	,21621	-1,16612	-,30058
I4	,029	,867	-,887	,379	-,16668	,18745	-,54188	,20855

Примітка : *Кореляція значима на рівні 0,01

У таблиці 3 констатовано наявність значимої кореляції між результатами дівчат і хлопців у перших трьох серіях тесту (<0,01). Діти обох статей прагнули до повного та послідовного відтворення рядів. В останній серії завдань не виявлено кореляції між результатами дівчат та хлопців.

Дослідження особливостей уваги, як важливого компоненту когнітивної сфери дітей проводилось за допомогою методик Г. О. Урунтаєвої «Поставити значки» та «Знайди і викресли». Результати вивчення особливостей переключення і об'єму уваги дітей обох статей представлено на рисунку 2.

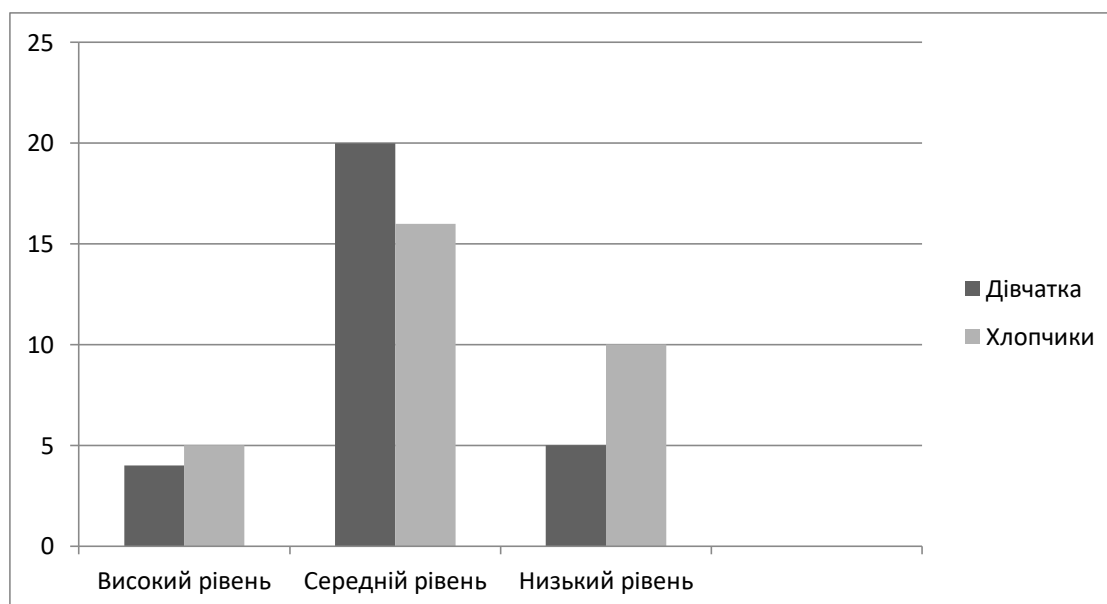

Рис. 2. Особливості переключення і об'єму уваги за гендерною ознакою

Як візуалізовано на рис. 2, більшість дівчат, порівняно із хлопцями, мають середній рівень розвитку переключення і розподілу уваги. Водночас, у вибірці хлопців більше респондентів з високим рівнем уваги і ще більше з низьким рівнем, що може свідчити про гендерні особливості прояву цих властивостей уваги. Тобто, ми можемо припустити, що у дівчат більше розвинені

здібності швидко переключатися з одного об'єкта на інший, на відміну від хлопців, які загалом не мають такого рівня гнучкості уваги.

Результати дослідження продуктивності та стійкості уваги за методикою «Знайди та викресли» представлені на рисунку 3, згідно якому можна відстежити відмінності у продуктивності та стійкості уваги у дів-

чат та хлопців. У групі хлопців превалює середній та високий рівень, у групі дівчат - низький рівень розвитку продуктивності та стійкості уваги. Тобто, хлопці

спроможніші за дівчат щодо довготривалого занурення в роботу, зосередженості на одному об'єкті, одній діяльності.

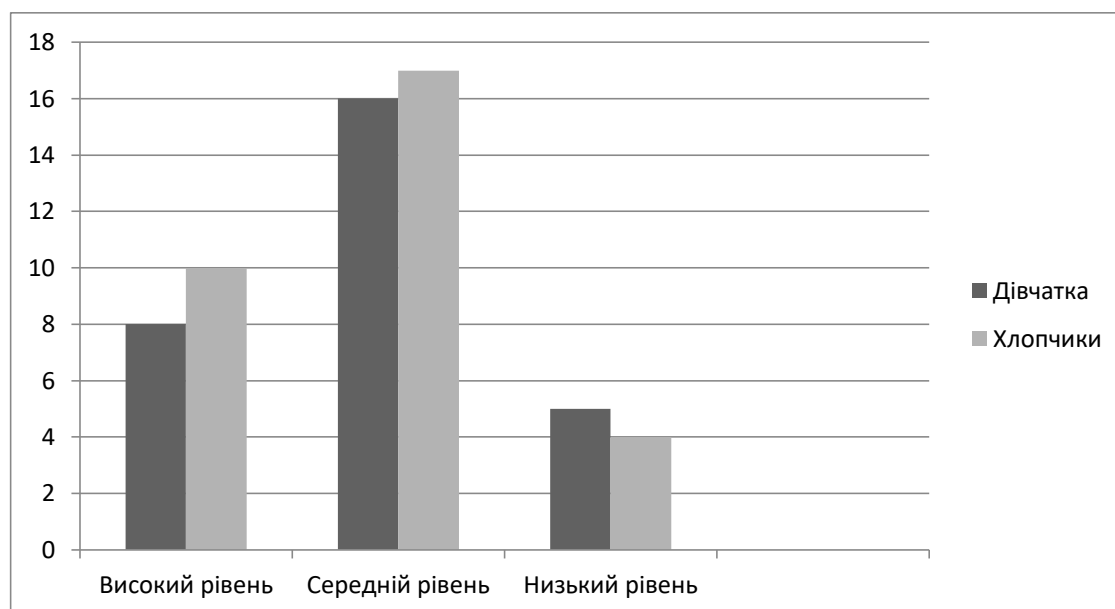

Рис. 3. Розподіл рівня продуктивності та стійкості уваги за гендерною ознакою

Узагальнені результати дослідження уваги показали, що дівчата переважно мають середній рівень розвитку уваги, а хлопці - низький та високий. Отже, хлопцям складніше переключати увагу, тому що вони мають більш високий рівень концентрації, можуть захоплюватись якоюсь справою. Через занурення у справу вони не можуть виконувати декілька дій одночасно. Дівчата більше сконцентровані лише на необхідному об'єкті роботи, що потребує середнього рівня уваги та її стійкості, концентрації та високого рівня переключення і розподілу.

Оскільки будь-яка когнітивна функція дитини

щільно пов'язана із мисленням та необхідністю включення у соціальний простір, наступним етапом нашого емпіричного дослідження стало вивчення здатності дітей з порушеннями мовлення до узагальнення, абстрагування і класифікації (за допомогою методики Р. І. Лізман). Аналіз отриманих даних довів, що дівчата мають середній рівень узагальнення, абстрагування та класифікації.

Дослідження загальних розумових здібностей дітей з порушеннями мовлення проводилося за допомогою методики Л. О. Ясюкової та представлено в рисунку 4.

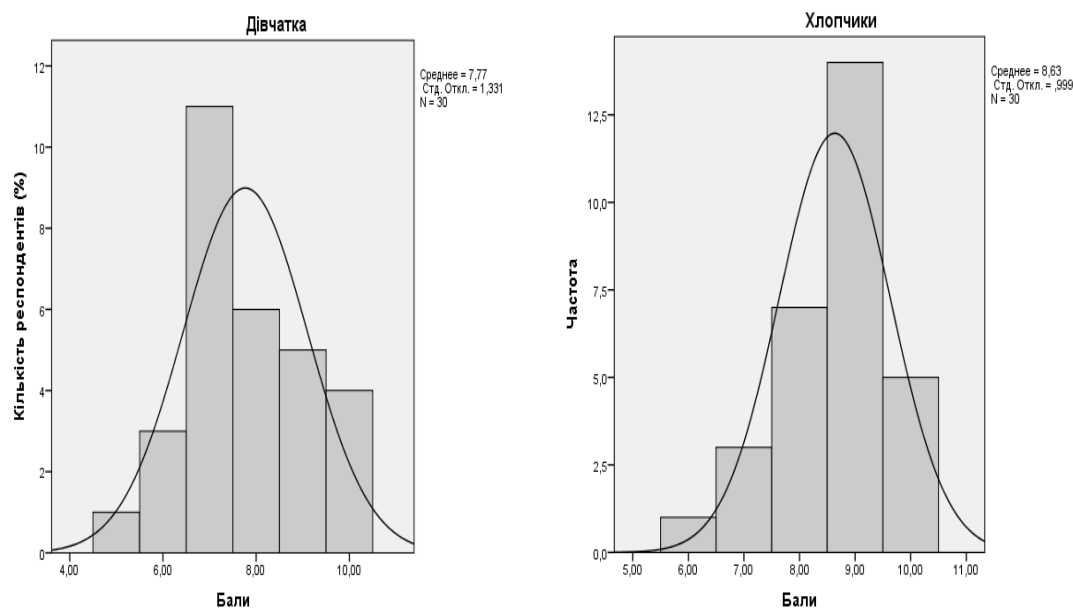

Рис. 4. Загальний рівень розвитку розумових здібностей дітей з порушеннями мовлення (за методикою Л. О. Ясюкової)

Згідно даних рисунку 4, дівчата мають середній рівень розумових здібностей, на відміну від хлопців, в яких спостерігається досить високий рівень. Дівчатка мають необхідні когнітивні властивості, які сприяють розвитку навичок соціалізації, у хлопців проявляються розумові здібності, що дозволяють швидко сприймати та засвоювати нову інформацію. На відміну від дівчат вони здатні об'єктивно оцінювати ситуацію і приймати рішення.

Отже, ми можемо припустити, що когнітивна сфера дітей з порушеннями мовлення має гендерну специфіку, що має бути враховано в процесі організації їх соціального простору.

Обговорення

На наш погляд, розвиток когнітивних складових соціалізації дитини із особливими освітніми потребами є надзвичайно важливим завданням, оскільки саме завдяки їм дитина навчається встановлювати причинно-наслідкові зв'язки вчинків, розвивати адекватні ситуаціям рольові стосунки з дорослими та однолітками на заняттях та поза ними, прагнути до співпраці, проявляти увагу до оточуючих. Результати методики «Закінчи розповідь» довели, що найбільш значущими для дітей є об'єкти, пов'язані із займенниками «мій», «моє», що суттєво впливає на особливості соціалізації дитини. Нормативно у досліджуваній віковій період форми причетності до іншої людини, співпраця з нею, висловлювання співпереживання мають бути виражені яскравіше. Вважаємо, що ці компоненти соціалізації дитини із особливими освітніми потребами залежать від особливостей когнітивної сфери.

Аналіз діагностичних даних довів, що у дівчат більше проявляються дихотомічні тенденції – вони схильні переоцінювати себе та водночас недооцінювати свої можливості, що ми пов'язуємо з гендерними особливостями емоційної сфери. На їхню самооцінку суттєво впливають такі соціальні компоненти, як позитивне ставлення, особливості міжособистісних стосунків із значимими дорослими та однолітками. У підгрупі хлопців також домінує висока самооцінка, але на її суттєво впливає ситуація успіху і досягнення.

На усіх етапах виконання діагностичних завдань (в ігровій формі) для дітей було важливо бути на одному рівні, тому на важливих етапах виконання завдань спостерігався достатній рівень зацікавленості та емоційна включеність у процес (навіть у завданнях на запам'ятовування).

Відповідно до результатів дослідження, хлопці і дівчата загалом мають середній рівень розвитку короткострокової пам'яті, завдяки якому вони можуть утримувати невелику кількість інформації протягом короткого часу. Це свідчить про необхідність розвитку пам'яті як важливого когнітивного компоненту, який впливає на соціалізацію дитини.

27,15 % дітей мають високий рівень переключення і розподілу уваги, тобто у них розвинена здатність розподіляти увагу або паралельно виконувати декілька різних дій (слухати, писати, думати, спостерігати тощо); 60 % дітей мають середній рівень цих властивостей уваги, що вказує на відповідність розвитку уваги віковим особливостям. Необхідно відмітити, що

25% показали низький рівень переключення і розподілу уваги, тобто ці діти повільно переключали увагу з одного об'єкту на інший, не могли виконати декілька дій одночасно. Отже, в основному діти з порушеннями мовлення продемонстрували середній рівень переключення і розподілу уваги, що свідчить про достатній рівень для обов'язкових умов успішності майже будь-якого сучасного виду спілкування.

Щодо концентрації та стійкості уваги, 30% респондентів мають високий рівень концентрації і стійкості уваги, що свідчить про здатність помічати сутність предметів та явищ, не відволікатися, навіть якщо з'являються інші яскравіші подразники; 55% дітей мають середній рівень концентрації та стійкості уваги, схильні утримувати увагу на декілька секунд, дуже швидко відволікаються. Необхідно відмітити, що 15% хлопців та дівчат мають низький рівень концентрації і стійкості уваги, їхня увага розсіяна, вони не спроможні зосередитись на одному об'єкті.

Отже, у більшості дітей увага розвинена на середньому рівні, що свідчить про необхідність диференційного підходу та вибіркової організації додаткових занять з розвитку уваги. Загалом рівень розвитку уваги забезпечує дітям необхідний рівень сенсорної, інтелектуальної та рухової активності для організації їхнього соціального простору.

Розвиненість процесів узагальнення, абстрагування і класифікації у дівчат залежить від специфіки об'єкта та поставлених перед ними задач; вони здатні об'єднувати предмети за схожими ознаками в однорідну групу та впорядковувати отриману інформацію. Дівчата володіють достатнім рівнем розвитку необхідних якостей мислення для навчальної діяльності; хлопці мають високий рівень розвитку здатності до узагальнення, абстрагування та класифікації, вони можуть відсторонюватися від несуттєвих властивостей предметів з одночасним уявним виділенням суттєвих якостей; більше здатні рухатись від менш узагальненої думки до іншої, більш узагальненої.

Висновки

У сучасному науковому просторі активно обговорюється питання про те, що з особливими освітніми потребами можуть бути як діти із психофізичними порушеннями, так і без них, тобто суттєво розширюється спектр проблем, а на перший план виходить соціально-культурна, психолого-педагогічна обумовленість виникнення особливих освітніх потреб, що обумовлює необхідність додаткових емпіричних досліджень. Українська наукова школа, спираючись на міжнародний досвід, представлена оригінальними авторськими доробками, спрямованими на виявлення проблемних зон когнітивно-особистісного розвитку. У цьому дослідженні розкрито специфіку когнітивної сфери дітей з порушеннями мовлення з урахуванням гендерних особливостей, що має бути враховано в процесі організації їх соціального простору та процесу соціалізації. Показано, що сформоване у дітей позитивне ставлення до себе, вміння оцінювати себе і свою діяльність створює підґрунтя для ефективного розвитку пам'яті, уваги, мислення та в подальшому підвищує ефективність роботи з розвитку мови.

Література

1. Калініна Т. С., Мірошник Л. А. Вивчення особливостей шкільної тривожності у молодших підлітків із затримкою психічного розвитку в спеціальній школі. Педагогіка здоров'я. Здоров'я людини в умовах ноосферогенез. Збірник наукових праць III Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 150-річчю з дня народження академіка В.І. Вернадського. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2013. С. 302–306.
2. Луценко І. В. Запровадження інклюзивної освіти у дошкільних навчальних закладах. *Практика управління дошкільним закладом*. 2016. № 1. С. 6–11.
3. Макаруч Н. О. Роль саморегуляції в становленні особистості підлітків із порушеннями розумового розвитку. Педагогічні та психологічні науки: напрямки та тенденції розвитку в Україні та світі. Матеріали міжнар. наук.-прак. конф. (м. Київ, Україна, 6 червня 2014 року). К.: Київська наукова організація педагогіки та психології. 2014. С. 88–96.
4. Прохоренко Л. І. Мотиваційні чинники навчальної діяльності школярів із затримкою психічного розвитку. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2015. № 1(73). С. 58–64.
5. Соколова Г. Б. Психологічні особливості захисної поведінки батьків, що виховують дітей із синдромом Дауна. *Наука і освіта*. 2017. №3. С.23–28.
6. Татяничикова І. В. Соціалізація дітей з вадами розумового розвитку: гострота проблеми й основні ризики. *Актуальні проблеми юридичної та екстремальної психології*. 2012. Т.2. С. 129–132.
7. Федоренко О. Особливості соціальної інтегрованості молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання. *Особлива дитина : навчання і виховання*. 2015. № 1(73). С. 79–85.

References

1. Kalinina, T. S., Miroshnyk, L. A. (2013). Vychennia osoblyvostei shkilnoi tryvozhnosti u molodshykh pidlitkiv iz zatrymkoiu psykhichnoho rozvytku v spetsialnii shkoli [Study of the peculiarities of school anxiety in young adolescents with mental retardation in a special school]. *Pedahohika zdorovia. Zdorovia liudyny v umovakh noosferohenez – Health Education. Human health in terms of noospherogenesis. Proceedings of the III All-Ukrainian Scientific and Practical Confer-*

ence. (pp. 302–306). Kharkiv: KhNPU im. H.S. Skovorody [in Ukrainian].

2. Lutsenko, I. V. (2016). Zaprovadzhennia inkluzyvnoi osvity u doshkilnykh navchalnykh zakladakh [Introduction of inclusive education in preschool educational institutions]. *Praktyka upravlinnia doshkilnym zakladom – Preschool management practice*, 1, 6–11 [in Ukrainian].

3. Makarchuk, N. O. (2014). Rol samorehuliatcii v stanovlenni osobystosti pidlitkiv iz porushenniamy rozumovoho rozvytku [The role of self-regulation in the formation of personality of adolescents with intellectual disabilities]. *Pedahohichni ta psykholohichni nauky: napriamky ta tendentsii rozvytku v Ukraini ta sviti – Pedagogical and psychological sciences: directions and tendencies of development in Ukraine and the world. Proceedings of International Scientific and Practical Conference.* (pp. 88–96). Kyiv: Kiev scientific organization of Pedagogy and Psychology [in Ukrainian].

4. Prokhorenko, L. I. (2015). Motyvatsiini chynnyky navchalnoi diialnosti shkoliariv iz zatrymkoiu psykhichnoho rozvytku [Motivational factors of educational activity of schoolchildren with mental retardation]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia – Special child: education and upbringing*, 1(73), 58–64 [in Ukrainian].

5. Sokolova, H. B. (2017). *Psykholohichni osoblyvosti zakhysnoi povedinky batkiv, shcho vykhovuiut ditei iz syndromom Dauna* [Psychological features of protective behavior of parents raising children with Down syndrome]. *Nauka i osvita – Science and Education*, 3, 23–28 [in Ukrainian]

6. Tatiachykova, I. V. (2012). Sotsializatsiia ditei z vadamy rozumovoho rozvytku: hostrota problemy y osnovni ryzyky [Socialization of children with intellectual disabilities: the severity of the problem and the main risks]. *Aktualni problemy yurydychnoi ta ekstremalnoi psykholohii – Current issues of legal and extreme psychology*, Vol. 2, pp. 129–132 [in Ukrainian].

7. Fedorenko, O. (2015). Osoblyvosti sotsialnoi intehrovanosti molodshykh shkoliariv zi znyzhenym slukhom v umovakh inkluzyvnoho navchannia [Features of social integration of junior schoolchildren with hearing loss in the conditions of inclusive education]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia – Special child: education and upbringing*, 1(73), 79–85 [in Ukrainian].

Hanna Sokolova,

*Doctor of Psychological Sciences, associate professor,
The State institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”,
26, Staroportofrankivska Str., Odesa, Ukraine*

FEATURES OF THE COGNITIVE SPHERE OF CHILDREN WITH SPEECH DISORDERS

The need of social, psychological and pedagogical support of children with special educational needs in modern Ukrainian psychology, in particular with speech disorders, is the task of the domestic science. The socio-cultural, psychological and pedagogical conditionality of special educational needs, the focus of all correctional and educational activities on the social development of the child in the context of the formation of competencies, taking into account individual and psychological characteristics and involving parents in this process have come to the forefront of theoretical and empirical research that emphasizes the relevance of the study. The purpose of the study is to empirically study the cognitive sphere of children with speech disorders, which is one of the important factors of their socialization. The method of theoretical analysis, generalization of scientific primary sources on the research problem, observation and psychodiagnostic testing are used. The focus of the research to identify features of cognitive and

personal development of children with special educational needs is particularly important for theory and practice. This article shows that special characteristics of memory, attention, thought processes of children with speech disorders have gender characteristics; this should be taken into account in the process of organizing social space and the process of socialization. Furthermore, the positive attitude formed in children and the ability to evaluate themselves and their activities create the basis for the effective development of the cognitive sphere that is an extremely important task as it is due to them the child learns to establish cause-and-effect relationships, develop appropriate roles relations with adults and peers in and out of class, seek cooperation, show attention to others.

Keywords: personality, special educational needs, speech disorders, cognitive sphere, self-esteem, attention, memory.

Подано до редакції 02.02.2021

УДК 159.9

DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2021-1-2>

Юрій Черножук,

доцент кафедри загальної та диференціальної психології,

Ірина Узун,

магістрант кафедри загальної та диференціальної психології,

Державний заклад «Південноукраїнського національного педагогічного

університету імені К. Д. Ушинського»,

вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ІНГІБІТОРИ ІНТЕЛЕКТУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

У статті представлені результати теоретичного та емпіричного дослідження, спрямованого на вивчення психологічних інгібіторів інтелекту студентів, які у майбутньому будуть працювати педагогами. Аналіз літератури за темою роботи дозволив уточнити зміст основних психологічних явищ, що вивчаються, обрати параметри, що репрезентують інтелект на формально-динамічному та змістовно-особистісному рівнях, а також психологічні властивості, які гіпотетично можуть бути інгібіторами інтелекту майбутніх педагогів. Кореляційний аналіз довів: 1) складний та неоднозначний характер взаємозв'язків між параметрами, що досліджуються; 2) від'ємний характер зв'язків низки показників загального і соціального інтелекту з показниками тривожності та агресивності, та додатний з показниками конфліктостійкості; 3) серед низки конітивно-стильових показників лише показники стилю «полезалежність-полenezалежність» мають значущі від'ємні зв'язки з гіпотетичними інгібіторами інтелекту (показник особистісної тривожності). Виходячи з мети та завдань дослідження було створено 6 груп майбутніх педагогів, які за результатами відповідних психодіагностичних методик відрізняються різною вираженістю показників тривожності, агресивності та конфліктостійкості. Перша – досліджувані з низьким рівнем тривожності (НТ) – 10 осіб, друга з високим рівнем тривожності (ВТ) – 10 осіб, третя група – з низьким рівнем агресивності – 10 осіб (НА), четверта – з високим рівнем агресивності (ВА) – 10 осіб, п'ята група – досліджувані з високим рівнем конфліктостійкості (ВК), шоста – з низьким (НК). За допомогою якісного аналізу були отримані відомості про індивідуально-типові особливості інтелекту осіб з різним рівнем зазначених властивостей, проведено їх порівняння. Майбутні педагоги з високою тривожністю, високою агресивністю, низькою конфліктостійкістю поступаються колегам з протилежними характеристиками за низкою параметрів загального та соціального інтелекту. Як показали результати спостереження та бесід із зазначеними досліджуваними, це призводить до суттєвих проблем у їхньому професійному становленні, створює для них певні труднощі в різних сферах життя. Якісний аналіз показав, що тривожність, агресивність і конфліктостійкість можуть виступати як інгібітори інтелекту. Однак, поперше, це залежить від їх вираженості (в якості інгібіторів можуть виступати висока тривожність, висока агресивність і низька конфліктостійкість), по-друге, якщо тривожність виконує функцію інгібітора як на когнітивно-стильовому, так і на змістовно-особистісному рівнях інтелекту, то агресивність і конфліктостійкість лише на останньому. Крім того, їхній вплив торкається соціального інтелекту і на відміну від тривожності не поширюється на загальний інтелект.

Ключові слова: інтелект, загальний інтелект, соціальний інтелект, когнітивні стилі, інгібітори інтелекту, майбутні педагоги

Вступ та сучасний стан досліджуваної проблеми

В умовах радикального реформування українського суспільства, наближення його економічних, по-

літичних і соціальних інститутів до європейських та світових стандартів у різних галузях життя, пріоритетний статус становить проблема розвитку інтелектуальних здібностей майбутніх професіоналів і, зокрема,